

Oana AIOANEI

DISTRUGEREA ARHIVELOR ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI SCOATEREA ACESTORA LA LICITAȚIE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ - MĂRTURII DOCUMENTARE DIN JUDEȚUL BOTOȘANI

Cuvinte - cheie: arhivele statului, distrugere, război, vânzare, licitație, perioadă interbelică.

După origini, spune Aurelian Sacerdoțianu în lucrarea sa *Arhivistica* din anul 1971, „distrugerea arhivelor se datorează unor cauze voite și a altora întâmplătoare. Selecționarea nesăbuită, vânzările, furturile, daunele de război, neglijențele, lipsa de înțelegere și dezordinea pe de altă parte, sunt cauze care au provocat distrugerea arhivelor”¹.

În timpul Primului Război Mondial, „unele arhive au fost distruse, parte de armatele dușmane, care au năvălit în diferite regiuni ale țării, parte de armatele aliate. Armatele Puterilor Centrale, reușind să invadeze și să ocupe o parte din teritoriul vechiului regat al României, au distrus fără cruțare și fără nici un folos pentru aceste puteri, un număr mare de arhive publice și particulare. Opera de distrugere s-a îndreptat în primul rând asupra arhivelor autorităților județene și comunale din zona frontului de la Carpați, de la Dunăre și de la Siret. În toate orașele și satele din regiunile unde s-au dat lupte, ori pe unde au trecut armatele acestea, n-a rămas nici urme de arhive sau depozite arhivistice. (...) Dar la distrugerea arhivelor din vechiul regat au contribuit în parte și trupele aliate rusești. Unitățile cantonate prin orașele și satele Moldovei au tratat fără nici o considerație depozitele de arhive ale autorităților, din care cauză multe din ele s-au distrus în total sau în parte. În special în iarna grea din 1916/17 pachetele de acte și dosare de la prefecturi, primării și tribunale au servit într-o mare măsură ca material de încălzit localurile unde erau incuarteruite aceste trupe”².

Războiul a fost un prim factor care a contribuit la procesul de distrugere, după cum reiese din studierea documentelor fondul Prefecturii Județului Botoșani.

La 15 aprilie 1921, Gh. Huțupaș îl informa pe prefectul Județului Botoșani, prin înștiințarea numărul 580, că: „spre satisfacerea ordinului Dv. No. 981/1921, am onoarea a vă înainta alăturatele procese-verbale, de verificare făcute arhivei comunelor din plasă, cât și măsurile ce am luat”³. Din cuprinsul

¹ Aurelian Sacerdoțianu, *Arhivistica*, EDP, București, 1971, p. 251.

² Constantin Moisil, *Problema Arhivelor Românești*, Tipografia Curții Regale F. Göbl & Fii SA, 1937, pp 15-16.

³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Botoșani (SJANBT), Fond Prefectura Județului Botoșani, d. 39/1921, f. 1.

acestor procese-verbale ne putem da seama de daunele ireparabile provocate de război asupra arhivelor deținute de toate Primăriile.

În procesul-verbal din 21 martie 1921, administratorul Plășii Sulița nota situația găsită în comuna Călărași: „(...) *inspectând comuna Călărași ne-am conformat ordinului D-lui Prefect No. 981/1921 constatând în ceia ce privește pe notar Registrele și dosarele Judecătorești de la 1908 toate în regulă, complete și aranjate pe ani, de asemenea celelalte registre și dosare administrației privitor pe notar numai de la 1910. Registrul de stare civilă de născuți, căsătorii și morți în regulă, stare bună și aranjate pe ani de la 1864. Arhiva primăriei se găsește în regulă de la 1908, iar celelalte din lipsă de spațiu sunt toate în podul localului în neregulă. Localul Primăriei în timpul războiului fiind ocupat de armată, cea mai mare parte din hârtie albă din dosarele vechi a fost scoasă, de asemenea și Monitoarele Oficiale au fost, întrebuințate până la 1904*”⁴.

O zi mai târziu aceeași situație se găsea și la comuna Todireni: „*Privitor pe notar registrele și dosarele de la 1916 sunt complete, cât privește de ceilalți ani, am constatat în două dulapuri registre și dosare puse unele peste altele, rămânând ca în urmă să se pună pe ani, pentru a vedea lipsurile. Mi se declară că în timpul războiului toate dulapurile Primăriei au fost luate de Divizia a 6 - a și întrebuințate tot timpul cât a stat în comună, iar arhiva a fost răsturnată într-o baracă de scânduri deschisă din sala Primăriei, așa că o bună parte din dosare au fost distruse și prin luarea foilor albe, de asemenea și Monitoarele Oficiale nu sunt decât de la 1918. Relative la starea civilă constat că e în bună stare, aranjată pe ani cu etichetă de la 1864 până în prezent, lipsind vol. II născuți, căsătorii și morți din 1899 și registre de morți din 1914. Relative la arhiva Primăriei, de asemenea constat în regulă, numai dosarele de la 1916 precum și registrele, iar cea mai mare parte din arhivă distrusă aproape cu desăvârșire de armată. În podul Primăriei se constată o mare grămadă de dosare distruse și foi volante din care nu se alege nimic pentru a putea fi puse pe ani, rămânând a se interveni pentru a fi scoase în licitație, căci astfel se distrug complet*”⁵.

La data de 3 ianuarie 1922 Primăria comunei Bălușeni solicită Prefectului vinderea arhivei vechi de până la 1911, motivând că: „*La această comună arhiva veche până la 1911 fiind așezată în podul Primăriei, în timpul staționării trupelor în refacere în comună, care au avut birourile la Primărie, au devastat toate dosarele alegând hârtie albă, amestecându-le astfel că nu se mai pot reconstitui sau alege altceva din ele și cum este dispusă această amestecătură să dispară încet, fără ca comuna să beneficieze de ceva și cum avem nevoie de fonduri pentru repararea îndată a Primăriei care în parte se strică, cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne aproba ca toată arhiva veche să o putem vinde fie prin licitație publică fie prin bună învoială, iar suma rezultată să fie afectată la repararea Primăriei care nu mai poate suporta amânare îndelungată*”⁶.

⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁵ *Ibidem*, f. 8.

⁶ *Idem*, d. 8/1923, f. 1.

O altă cauză care a contribuit la distrugerea arhivei a fost „goana după recuperarea de materie primă”⁷.

În data de 25 iunie 1921 Prefectul Județului Botoșani primește un referat prin care i se aduce la cunoștință de către sub-șeful de birou al Prefecturii, Gh. V. Seurescu următoarea situație: „La toate primăriile din județ se găsește o arhivă de peste 50 ani, care în prezent cred că nu mai este necesară afară de registrele stării civile și actele împrumutării, iar cum prețul hârtiei maculatură pe piață variază în prezent între 6-8 lei kg așa propune să se facă întrebare Ministerului dacă nu ar fi a se vinde toate dosarele, registrele și Monitoarele Oficiale până la 1901, reținându-se numai arhiva pentru 20 ani, adică de la 1901 până în prezent. Din vânzarea prin licitație a acestor dosare și registre, față de prețul de azi, comunele ar realiza un spor de venituri, cu care s-ar putea face față cheltuielilor necesare școlilor și birourilor populațiunii”⁸.

În urma sesizării mai sus menționate, la data de 7 septembrie 1921, prin raportul No. 3632, Prefectul Județului Botoșani solicită Ministerului aprobarea pentru a scoate la licitație „materialul de arhivă de la înființarea Primăriilor și până la 1900 inclusiv”⁹, pentru a putea acoperi unele deficiențe de buget.

Răspunsul Ministrului este însă rezervat și îndeamnă la unele măsuri înainte de a se proceda la îndeplinirea formalităților pentru vânzarea materialului de arhivă: „În referire la raportul Dvs. No. 3632-921, am onoarea a vă ruga să binevoiți a lua măsuri ca, mai înainte de a se proceda la îndeplinirea formalităților pentru vânzarea materialului de arhivă, să vă conformați ordinului nostru No. 38292 din 25 iunie 1920”¹⁰.

Ordinul No. 38292 din 25 iunie 1920, la care se face referire, este explicat de către secretarul Consiliului Județean, într-un referat adresat Prefecturii, unde sunt menționate următoarele: „să ne conformăm ordinului No. 38292 din 25 iunie 1920, adică să se formeze și să se înainteze Direcției Generale a Arhivelor Statului opisele dosarelor, condicilor și registrelor mai vechi de 30 ani, spre a se face alegerea cuvenită a acelor acte, care prezintă interes pentru a fi păstrate și care urmează a fi depuse în arhivele statului, conchizând-că o arhivă veche nu poate fi vândută sau desființată, de cât după ce se satisface dispozițiile de mai sus”¹¹.

Însă aceste măsuri nu se mai puteau aplica din moment ce majoritatea arhivei se scosese la licitație încă din lunile iulie-august 1921. Spre exemplu, la data de 10 iulie 1921 a fost scoasă la licitație arhiva comunei Leorda, în urma publicațiunii din 25 iunie 1921, în care se specifică că arhiva de la 1864 și până la 1900 se va vinde prin ordin aprobat de Prefectul județului Botoșani No. 2048/1921

⁷ Aurelian Sacerdoțianu, *op. cit.*, p. 88.

⁸ SJANBT, Fond - Prefectura Județului Botoșani, d. 26/1921, f. 1.

⁹ *Ibidem*, f. 18.

¹⁰ *Ibidem*, f. 21.

¹¹ *Idem*, d. 8/1923, f. 3.

și a Administratorul Plășii Bucecea No. 952/1921¹². În urma acestei licitații s-a obținut „suma cea mai avantajoasă comunei”¹³ de 190 lei¹⁴.

Un alt exemplu este cel care reiese din raportului nr. 449 de la 8 august 1921, în care Prefectul era informat, în urma ordinului 2776/1921, de cantitatea aproximativă de arhivă vândută din comunele: Ștefănești¹⁵, Bârsănești¹⁶, Românești¹⁷, Trușești¹⁸, Dângeni¹⁹, Movila Ruptă²⁰, din care s-a obținut suma de 1000 lei²¹.

Deci, în concluzie, Ministerul de Interne a fost înștiințat mult mai târziu, când deja o parte din arhivele primăriilor comunale erau deja vândute.

În urma dispoziției No. 3900 din 26 septembrie 1921, trimisă de Minister, s-a dat totuși ordin „D-lor Administratori de plăși, să eie măsuri să se formeze de urgențe opise în 2 exemplare de dosarele, condicile și registrele mai vechi de 30 ani și să le înainteze Prefecturii”²². După raportul secretarului Consiliului Județean au fost trimise opise „de la plasa Bucecea și Corni, de la plasa Ștefănești pentru comuna Mihălășeni și de la plasa Sulița pentru comuna Sulița, <și nu s-au primit opise> de la plasa Hârlău și Botoșani”²³.

Apoi cu ordinul No. 2694 din iunie 1922, între alte dispozițiuni date de Prefectură, s-a cerut: „D-lor Ad-tori de plăși a se lua măsuri ca toată arhiva veche până la 1911, atât de la plasă cât și de la comuni, să fie cântărită și trimisă cu raport Prefecturii, <dar> până astăzi dispozițiile acestui ordin au fost executate numai de către primăria comunei Siminicea, care cu raportul 1612/1923 a trimis Prefecturii 750 kg, arhiva-veche, fără de ceea ce trimite și în mare neregulă”, și de către comunele de la plasa Botoșani, a cărei arhivă „asemenea pe salele Prefecturei, să află asvârlită în mare neregulă și fără nici o grijă”²⁴.

Datorită faptului că majoritatea Primăriilor nu și-au trimis arhiva la Prefectură, la 1 martie 1923 se distribuie Circulara D-lor Administratori de plăși No. 917, prin care Primăriile erau înștiințate de următoarele: „rog luați urgente măsuri, și cel mai târziu până la 20 Martie anual, pentru executarea dispozițiunilor prevăzute la punctul 9 din ordinal circular ce s-a dat, sub N. 2694 din 13 iunie 1922, bine-nțeleș cu respectarea celor ce s-a dat cu N. 3900 din 26 septembrie 1921, dacă în adevăr s-ar găsi dosare cu o vechime care ar putea

¹² Idem, d. 26/1921, f. 13.

¹³ Ibidem, f. 17.

¹⁴ Conform foi de licitație anexa 3.

¹⁵ 1000 kg

¹⁶ 300 kg

¹⁷ 300 kg

¹⁸ 300 kg

¹⁹ 300 kg

²⁰ 60 kg

²¹ Ibidem, f. 6. 2260 kg arhivă a fost vândută cu 40 bani/kg.

²² Idem, d. 8/1923, f. 2.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, ff. 2-3.

interesa Arhivele Statului; - prin urmare în caz că nu vor exista aceste dosare, veți dispune ca arhivele vechi, atât de la plasă cât și de la comună până la 1910 inclusiv – excluzându-se registrele de stare civilă și actele de împrăștiere – să fie cântărite în parte, pentru fiecare comună și cu raport și opis în regulă, să fie trimisă Prefecturii, pentru a se vinde prin licitație publică și a se distribui sumele, după cantitățile avute, fiecărei comuni”²⁵.

Circulara a dus la îndeplinirea solicitării dorite. Următoarele Primării și-au trimis arhivele Prefecturii Botoșani spre a fi vândute:

- Administrația Plășii Botoșani la data de 20 martie - 1078 kg (de la Popăuți - 62 kg, Nicșani - 416 kg, Mănăstireni - 150 kg, Măgureni - 450 kg)²⁶;
- Primăria comunei Vlădeni la data de 3 aprilie - 45 kg și 7 opise²⁷;
- Primăria comunei Salcea la data de 21 mai - 265 kg²⁸;
- Primăria comunei Bucecea la data de 21 mai - 265 kg, iar în 2 iunie - 350 kg²⁹;
- Primăria comunei Corni la data de 30 august - 1001 kg³⁰;
- Primăria comunei Bârsănești la data de 4 septembrie - 200 kg³¹;
- Primăria comunei Poeana la data de 4 septembrie - 563 kg³²;
- Primăria comunei Tudora la data de 7 septembrie - 635 kg³³;
- Primăria comunei Mihălășeni la data de 11 septembrie - 400 kg³⁴;
- Primăria comunei Leorda la data de 22 septembrie - 350 kg³⁵;
- Primăria comunei Movila Ruptă la data de 26 septembrie - 433 kg³⁶;
- Primăria comunei Ștefănești la data de 11 octombrie - 377 kg³⁷;
- Primăria comunei Curtești la data de 25 octombrie - 545 kg³⁸.

Toată această arhivă a fost scoasă la licitație de Prefectură în mai multe rânduri.

Prima licitație a avut loc în data de 10 septembrie 1923, după cum reiese din Publicațiunea No. 3803 din 21 august 1923: „*Se aduce la cunoștință celor*

²⁵ *Ibidem*, f. 8.

²⁶ *Ibidem*, f. 17.

²⁷ *Ibidem*, f. 9.

²⁸ *Ibidem*, f. 7.

²⁹ *Ibidem*, f. 14.

³⁰ *Ibidem*, f. 18.

³¹ *Ibidem*, f. 19.

³² *Ibidem*, f. 21.

³³ *Ibidem*, f. 26.

³⁴ *Ibidem*, f. 29.

³⁵ *Ibidem*, f. 22.

³⁶ *Ibidem*, f. 42.

³⁷ *Ibidem*, f. 41.

³⁸ *Ibidem*, f. 40.

interesați că în ziua de 10 septembrie 1923 ora 10, se va ține la acest oficiu licitație publică cu oferte pentru vinderea unei cantități de hârtie veche provenită din diferite dosare. Prețul de la care începe licitația este de lei 7 kgr. [...] Orice informațiuni se pot lua de la acest serviciu în orele de Birou: iar hârtia se poate vedea în zilele de 7 și 8 septembrie la depozitul Prefecturii”³⁹.

A doua licitație a avut loc în data de 10 septembrie 1923. La licitație s-au prezentat următorii concurenți: Adolf Bercovici, Froim Schiller, Ichil Walter, dar având în vedere că nici unul nu a oferit prețul fixat de Prefectură, licitația s-a amânat pentru ziua de 24 septembrie 1923⁴⁰. Nici la al II-lea termen de licitație ofertele nu au ajuns la prețul minim stabilit, iar prefectul hotărăște să nu aprobe rezultatele licitației și să vândă „cantitatea de hârtie, pentru bună învoială”⁴¹.

Pe 8 octombrie 1923 Prefectura vinde, cum a stabilit prefectul prin „bună învoială”, lui Adolf Băetu și M. Zumer, comercianți din Botoșani, cantitatea de 7750 kg cu 6,25 lei pe kg, iar pe data de 20 octombrie 1923 lui B. Legenreich cantitatea de 2160 kg pentru suma de 13.650⁴².

De modul inconștient și abuziv în care s-au desfășurat lucrurile ne putem da seama din sesizarea primită de Poliție în data de 30 aprilie 1924, prin care se anunța că: „Această Prefectură - vânzând d-lor Adolf Băetu & M. Zumer și B. Legenreich, comercianți din Botoșani, o cantitate de hârtie provenite din dosarele vechi ale arhivelor comunelor rurale din acest județ și ale Prefecturii, vă rugăm să dispuneți imediata oprire a întrebuițării acestor dosare până ce mai întâi vor fi cercetate de către D-nii Mihai Poșliuc și Constantin Iordăchescu sau unui reprezentant al Arhivelor Statului”⁴³.

Probabil că reprezentanții Arhivelor Statului au selectat o parte din arhiva vândută, din moment ce Ministerul de Interne trimite prefectului, la data de 31 mai 1924, Ordinul Ministrului No. 170/1924 prin care solicită: „ca din suma obținută prin vânzarea hârtiei/ archive vechi să se răscumpere actele și dosarele din acele archive ce s-au găsit la cumpărători și au fost alese de către delegatul Arhivelor Statului, înaintându-se apoi oficial spre păstrare Arhivelor Statului din Iași”⁴⁴.

Deși au fost cazuri, ca cel menționat mai sus, când o parte din arhivă s-a recuperat totuși procesul de vânzare a arhivei a continuat. Pe data de 16.08.1924 primarul din comuna Fântânele înaintează prefectului „dosarele cu lucrările pentru vânzarea prin licitație a arhivei vechi în cantitate de 880 kg, care după patru termene de licitații s-a adjudecat asupra comerciantului Iție Meirovici din Burdujeni cu 8 lei 50 bani kilogramul”⁴⁵. Patru ani mai târziu, în 1928, și Primăria

³⁹ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 28.

⁴¹ *Ibidem*, f. 32.

⁴² *Ibidem*, ff. 34-35.

⁴³ *Ibidem*, f. 44.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 46.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 37.

Starosilța solicită și primește acordul pentru vânzarea unei cantități de 400-500 kg „maculatură veche, provenită din diferite dosare, registre, Monitoare Oficiale”⁴⁶.

În concluzie cele mai mari daune nu au fost provocate de război, ci de către stat. Aurelian Sacerdoțioanu susține că statul a fost principalul vinovat pentru distrugerea arhivelor: „*Cel dintâi mare vinovat a fost statul însuși (...). El dispune adesea vânzarea arhivelor vechi pentru a fi topite în fabricile de hârtie ca recuperare a materiei prime, fără a asigura în prealabil o selecționare științifică cu cadre corespunzătoare*”⁴⁷.

După cum reiese din lucrarea *Arhivele Statului. 125 de ani de activitate 1831-1956*, încă înainte de primul Război Mondial, statul a scos arhiva la vânzare. Cu privire la această situație, directorul general al Arhivelor Statului, D. Onciul, arată următoarele: „*(...) mai multe prefecturi ș.a. autorități de județe au început a vinde dosare ce trebuiesc depuse spre păstrare în Arhivele Statului. [...] La cele mai multe Prefecturi, cum și la Tribunale arhiva lor veche ne mai găsim loc în dulapurile autorităților respective, sînt păstrate prin poduri, sau șoproane, expuse deteriorării și incendiului; un număr mare de dosare din prima jumătate a sec. al XIX-lea, cu acte importante din timpul Regulamentului Organic și din alte epoci istorice ale țării au fost vîndute de unele autorități ca maculatură, fiind astfel pierdute pentru cercetări istorice. Unele ministere, între care și Ministerul de Externe au vîndut o cantitate mare de dosare vechi, din care Ministerul Cultelor a trebuit să răscumpere o parte cu preț multiplu spre a le scăpa de pierzare și spre a fi păstrate după cuviință în Arhivele Statului*”⁴⁸.

Din cele relatate mai sus ne dăm seamă de rolul important pe care îl are creatorul în prelucrarea, selecționarea, dar mai ales în depozitarea și păstrarea arhivei.

Keywords: state archives, destruction, war, sale, auction, interwar period.

THE DESTRUCTION OF THE ARCHIVES IN WORLD WAR I AND THEIR SALE BY AUCTION IN INTERWAR PERIOD – THE DOCUMENTS FROM BOTOȘANI COUNTY

(Summary)

The destruction of the archives is due to wilful and other accidental causes. Reckless selection, sales, theft, war damages, negligence, lack of understanding and disorder on the other hand, there are cases that have caused the destruction of archives. War was the first factor that contributed to the destruction process. The weapons of central powers, succeeding to invade and occupy a part of the territory

⁴⁶ Idem, d. 32/1928, f. 1.

⁴⁷ Aurelian Sacerdoțianu, *op. cit.*, p. 251.

⁴⁸ *Arhivele Statului. 125 ani de activitate 1831-1956*, București. 1957, p. 38.

of the old kingdom of Romania, destroyed without mercy and for no use for these powers a large number of public and private archives.

But to the destruction of the archives of the old kingdom have partially contributed also the Russian allied troops. The units cantoned through the Moldova towns and villages treated without any consideration the archives of the authorities, for which many of them were totally or partially destroyed.

Another cause that contributed to the destruction of the archive was the chase for the recovery of raw material. Aurelian Sacerdotioanu states that the state was the main culprit for the destruction of the archives. *“The biggest culprit was the state itself; ... It often decides the sale of old archives to be melted in the paper mills as recovery of raw material, without first ensuring a scientific selection with appropriate frames”*.

In conclusion, the biggest damages were not created by the war, but by the state.